

Музейна справа

УДК 069.001.76:574

Ю.М. Чернобай

ЕКОМУЗЕЙ – ПЕРЕХРЕСТЯ ІННОВАЦІЙ І ТРАДИЦІЙ

Ключові слова: екомузей, нова музеологія, природнича музеологія, інновації музеології, традиції музеології.

"...експерименти... слід розглядати як цінні прояви руху, що набирає силу, що не до кінця склався, і часто забуває про свої цілі, який без сумніву вплине на музейну справу і призведе до змін у музеології, не роблячи при цьому перевороту у цій області".

Юг де Варін, [3; с. 5].

Розвиток музейної справи в другій половині ХХ ст. характеризувався залученням музеїв до світового інформаційного павутиння, появою міжнародних законодавчих документів про права на доступ до інформації про довкілля [8], впровадженням сучасних методів менеджменту та розширенням культурологічних пріоритетів органів самоврядування. Названі процеси спричинили появу нового типу музеїв, відмінних від класичних чи традиційних типів.

Музей – це інституційна структура, яка містить в собі певну раціональну рівновагу між експансією сучасних технологій і соціальним потенціалом особистості, яка є вкоріненою в історію, відкритою і відповідальною за своє майбутнє. Музей, як уречевлена форма людського досвіду через відтворення в документальних, художніх чи препаративних музеаліях [1], є системою, що в активний спосіб надає до суспільного сприйняття як традиційні соціальні, природничі, етнокультурні феномени, так і ті, що виникають природним або антропогенним чином. Сьогодні ключовою проблемою стоїть питання, як домогтися системної інтеграції нових технологій і вартостей колективної пам'яті, універсальної науки і традиційної культури, корпоративної та індивідуальної цілісності особистості та інших контраверсійних суспільних явищ. Музей виступає у цій проблемі як один з найдієвіших чинників гармонійної інтеграції пізнавальних та аксіологічних потреб різних верств населення [12].

Рух екомузеїв, або як позбутися стереотипів

Поняття екомузею у вітчизняному музейному просторі за останні роки дістало значного поширення. Префікс "еко-", напевно, приваблює деякою модерністю, а швидше співзвучністю з такою актуальною й хвилюючою масовою "екологією". Саме так, у лапках, доводиться відрізнити пересічне і, на жаль, незворотне розуміння у масовій свідомості усієї проблематики стосунків людини та середовища від складної природничої науки екології. Те, що у цілому світі йменується охороною природи,

збереженням довкілля, енвайронментологією або середовищезнавством, соціологією тощо, – усе це впредставується (через масову пресу теж) у наукоподібне вульгаризоване поняття "екологія". Це, напевно, і є так звана "соціоекологія", яку професійні екологи нещадно критикують [4].

За подібністю, з появою у небагатьох музеологічних працях терміну "екомузей", масово почали з'являтися відомості про створення "екологічних музеїв", які мало в чому відповідають критеріям, закладеним у міжнародних музеологічних документах і які увійшли у професійний термінологічний обіг міжнародної музейної громади [9]. Справа не у різночитанні поняття, не у різноманітті критеріїв чи формальних ознак, як слушно вказує один з засновників руху екомузей Юг (Г'юго) де Варін [3].

Про що йдеться на початку програмної статті автора базової концепції екомузеею Жоржа-Анрі Рив'єра? [13]. Ось безпосередньо цитата першого абзацу: "Екомузеею планується, створюється та використовується спільно населенням та місцевими органами влади. Останні беруть участь у цій діяльності, надаючи спеціалістів та усе необхідне, в тому числі фінансові засоби. Участь індивіда залежить від його запитів, рівня знань та ставлення до цієї діяльності" [13; с. 2]. Варто уважніше поглянути на назву самої статті, а саме – "Еволюційне визначення екомузеею". У такий спосіб автор показує, що однозначної дефініції екомузеею не може бути, оскільки усе залежить від вихідних соціо-економічних і культурних чинників, необхідних для ініціації екомузеею. А далі створена структура може еволюціонувати від простого віддзеркалення обличчя регіону до репрезентації стосунків громади з природним довкіллям, рослинним і тваринним світом, відтак поглиблюється суспільне сприйняття історії та прагнення побачити щось у майбутньому, з'являється можливість інтерпретації музейного простору відповідно до певних пізнавальних об'єктів. Еволюційна трансформація екомузеею здатна сягнути рівня відкритої для усіх лабораторії, де вивчається не тільки минуле і сучасне місцевого населення та його стосунків з природним довкіллям, а й можлива підготовка спеціалістів в обраних царинах у співпраці з іншими дослідницькими центрами, зокрема традиційними музеями.

Еволюціонуючи, екомузеею стає заповідником, у якому зберігаються і набувають музейної вартості пам'ятки природи і культури. Врешті, екомузеею становить собою ефективну школу, яка залучає місцеве населення до своєї діяльності з вивчення та збереження природної та культурної спадщини свого регіону. Це сприяє більш ясному усвідомленню громадою власного майбуття. Екомузеею репрезентує культуру регіону у найширшому розумінні, незалежно до яких верств населення належать люди, що створили або відібрали до представлення взірці. Оскільки різноманітність останніх може бути безмежною, екомузеею не в змозі замкнутись у собі, а мусить активно взаємодіяти з оточуючим світом [13]. Отже, визначальним базовим критерієм екомузеею виступають не музейні об'єкти, не музеалії, і не екологія, а специфічна форма співпраці місцевого населення, громади, з органами самоврядування.

Саме за критерієм соціально-адміністративної взаємодії можна провести порівняльну оцінку ступеня відповідності музейної установи статусу екомузеею. Шкала індексів відповідності, яку пропонує відомий білоруський музеолог А. Калбаска [6], яскраво демонструє пріоритетність для екомузеею соціальних чинників перед чинниками адміністративної вертикалі (табл.).

Таблиця

Визначення індексу відповідності категорії екомузео

Характерні риси	Класичний музей	Індекс відповідності *	Екомузей ("новий" музей)
Вихідні межі музею	Музейна споруда і територія, що до нього прилягає (якщо така є)	1	Визначена та проголошена географічна територія (адміністративна, земельна, паркова, сакральна та ін.), цінні природні, історичні, політичні пам'ятки або цілі регіони, коли є екомузейні філії, або загальні ознаки екомузео
Основний акцент на наукову роботу та комунікації музею	Базується переважно на музейних колекціях: може бути спеціалізованим чи спеціалізованим у певних межах (вузькогалузевий музей), або широкопрофільним (загальний або міждисциплінарний музей)	2-3	Міждисциплінарний підхід до природної та історичної спадщини на визначеній географічній території – у головному будинку або центрі, у спеціалізованих чи децентралізованих філіях. Колекціонування, консервація та пошуки є пріоритетними, проте вони зосереджені на усіх об'єктах, що мають стосунок до справи – як усередині, так і поза межами музею, разом з вивченням, консервацією та інтерпретацією даних природного та історичного ландшафту, письмових і усних переказів (колективна пам'ять території та населення)
Організаційні пріоритети	Впливають з музейної структури відділів, що спираються на наукові спеціалізовані дисципліни та експертизу	3	Досягається справжній міждисциплінарний підхід у музейних виставках та інших комунікативних методах як цільовий пріоритет, навіть коли персонал та його організація є збірними
Сприяння до споживачів	Перевага віддається відвідувачам музею	4-5	Баланс поміж (а) усім населенням території чи громади, без дискримінації по часу та ультимативної переваги відвідувача над не відвідувачами; (б) туристами та іншими відвідувачами території та громади; (в) майбутніми поколіннями (а) і (б)
Контроль та влада	Переважно контроль та керування встановлюються персоналом музею; організації прихильників відіграють в основному роль громадської підтримки без, або з обмеженим притягненням до керівництва та реального запровадження політики діяльності	5	Музейна політика і програма діяльності контролюється громадою шляхом партнерства між штатним колективом та населенням або через представницькі організації (громадську наглядова раду, товариства музею тощо). Створюються умови для активної добродійної практичної та грошової допомоги

Примітки: * 1 – переважає "класичне" визначення; 2 – більш подібне на "класичний" музей, ніж на екомузей або на "новий музей"; 3 – рівний баланс поміж двох типів музею; 4 – більш подібне на екомузей, ніж на "класичний" музей; 5 – переважає екомузейне визначення.

Напрямок "нової музеології" (*Muséologie nouvelle*) був започаткований у 1983 р. на Генеральній конференції ICOM у Лондоні, коли були проголошені його засадничі гасла, а саме – інтеграція музею у довкілля, його соціалізація, врешті зміна місії музею, якому належить не просто реєструвати минуле, але й користуватися ним, впливаючи на прийдешні дні конкретної громади (поняття "музей-форум", "музей без кордонів", музейна комунікація тощо) [13].

Згодом новоутворена група неомузеологів у 1984 р. у Квебеку (Канада) провела Перший міжнародний семінар "Екомузеї та нова музеологія", де було розроблено єдину позицію по загальних питаннях та прийнято Декларацію про цілі і головні принципи нового напрямку [15]. Автори Квебекської декларації виступили за навернення музеології до соціальних та політичних проблем і висловили переконання, що у сучасному світі, який прагне використовувати для свого розвитку усі наявні засоби, музеї мають вийти за межі традиційних завдань і функцій (ідентифікації, консервації і просвіти), відтак інтегруватись до ширших програм у житті суспільства, зокрема до завдань збалансованого (сталого) розвитку.

Новий напрямок музеології об'єднав фахівців багатьох країн світу. В основу змін покладено перегляд концепцій універсального музею, статичного у часі та просторі. На відміну від класичного музею, який знаходиться у тісній залежності від політики держави, екомузеї наділені такими специфічними формами діяльності, за допомогою яких кожна місцева громада має можливість представляти об'єктивно як свої надбання, так і свій спадок, зокрема природничий [9, 16].

Відтак, музей активніше, ніж будь коли, бере участь у справі створення культурно-історичного середовища. "Нова музеологія" становить нове розуміння музею та його діяльності, яке дістало поширення у Франції і франкомовних громадах інших країн світу (Канада, Бельгія тощо), а також у США і Центральній Америці. Його основні положення викладені у документах підрозділу MINOM (*Mouvement international pour une nouvelle muséologie*) у 1986 р. [9]. В основу змін місії музеїв лягли об'єктивні процеси перегляду класичних поглядів на універсальний музей, статичний у часі та просторі. На відміну від класичного музею, напряму залежного від політичних рішень держави, екомузеї здатні існувати у специфічних формах, через які місцева громада представляє світові свій спадок.

Було проголошено, що "нова музеологія" не знає інших цілей як служіння місцевій громаді в якості інструмента рефлексії суспільного становлення та його трансформацій. На відміну від спрямування зусиль на описах минулого та послідовному залученні цільової публіки у діяльність музею, "нова музеологія" звертається не до статичної абстрактної публіки, а до активних партнерів, що творять своє власне майбутнє [20]. Сучасний розвиток музеїв різного типу чи профілю вже неможливо висвітлювати без урахування концепцій "ekomuzeю", "довкільного музею" або "музею-контексту", розроблених Ж.-А. Рив'єром [13]. Закликаючи долучити місцеву громаду до організації збереження природного та культурного середовища в

цілому, він посприяв інтеграції на рівні музейної практики проблем екології людини з культурним середовищем та загальним краснзавчим докiлллям.

На відміну від спрямування зусиль на описи минулого та послiдовне залучення цiльової публiки у дiяльнiсть музею, "нова музеологiя" звертається не до пасивної та анонiмної публiки, а до активних партнерiв, що творять власне майбуття. Обговорення концепцiй нової музеологiї у професiйному середовищi досi триває, незважаючи на достатню тривалiсть з моменту їх виникнення. Оцiнка напрями нової музеологiї та її наступнi завдання у XXI ст. здiйснюються вже на основi iнновацiйних пiдходiв iз задiянням останнiх досягнень iнформацiйних технологiй та новiтнiх правил суспiльно-культурологiчного менеджменту [10, 18, 20]. Виходячи з iнформацiйно-комунiкативних уявлень про природу музейного предмету та специфiки музеїв "третього поколiння", музеєзнавець з Хорватiї проф. Т. Шола, гострий опонент традицiйної музеологiї, звертає увагу на змiну ролi музею у суспiльствi, на його трансформацiю вiд стану "явища" до стану "процесу", спрямованiсть сучасного музею на певне моделювання перспектив, на прогностичнi сценарiї розвитку рiгiону. Обговорюючи спiввiдношення музею з феноменом спадку, методи музейної комунiкацiї, він вдається до дещо радикальної iдеї "тотального" музею, коли ця iнституцiя досягне повного визнання, а нова музеологiя стане реальнiстю, тодi сам музей, що парадоксально, вiдiйде у минуле [21].

Трансформацiя музеологiї – вiдлуння трансформацiї суспiльства

Для сучасного етапу розвитку культури властиве переважання iндивiдуалiзованих форм комунiкацiї, якi чинять свiй вплив на програми розвитку i вдосконалення музейної справи. Особиста мотивацiя, самостiйнiсть i персонiзована вiдповiдальнiсть виступають як обов'язковi критерiї програми гнучкого й автономного iнформацiйного суспiльства. Але чи готовi музеологи послiдовно впроваджувати їх за критерiями нової парадигми, у тому числi й засобами музейної практики? Маємо справу з надлишком негативної iнформацiї в мережевому середовищi та з неспроможнiстю традицiйних засобiв регулювання iнформацiйних потокiв. Тому потенцiальна здатнiсть музеологiв до впровадження глибоких, емоцiйно та iнтелектуально насичених творчих проектiв використовуються у поза музейнiй мережi не повною мiрою. В системi пiдготовки музейних спецiалiстiв не iснує навчальних програм, орiєнтованих на вживання засобiв мережевої комунiкацiї [2, 5]. Для руху нової музеологiї потрібнi фахiвцi, якi були б спроможними розумiти ноосферну аксиологiю та iдеологiю мережi, компетентно оцiнювали би iнтегральну значущiсть iнтердисциплiнарних критерiїв як для сучасної культури, так i для музейної теорiї та практики [7, 10].

Мiж тим, маємо пiдстави стверджувати, що генеза мережевого музею бере свiй початок бiльш ніж за 100 рокiв до появи концепцiї екомuzeю та руху нової музеологiї [19]. Одним з найвиразнiших прикладiв служить експозицiйний досвiд одного з засновникiв природничої музеологiї Схiдної Європи В. Дiдушицького. Він у 70-х рр. XIX ст. створив у Львовi один з кращих за своєю експозицiєю природничих музеїв, який на той час мав сiм роздiлiв експозицiї: зоологiчний, палеонтологiчний, мiнералогiчний, геологiчний, ботанiчний, археологiчний i етнографiчний. Головною прикметою оглядового природничого комплексу були рiгiональнiсть та iнтеграцiя з археологiчним

та етнографічним матеріалом [17]. Пізніше В. Дідушицький використовував антропічний аспект у побудові експозицій Галичини на Всесвітніх виставках у Відні (1873) та Парижі (1878). На той час подібний підхід був настільки незвичним, що був відзначений в обох випадках дипломами та бронзовою і золотою медалями. Взагалі, у задумах першого музеолога Львова був намір розвинути свій музей до рівня Музею Людини.

Взаємодія консерватизму та інновацій як умова стабільного розвитку екомuzeю

Розкриття індивідуального потенціалу в мережевій культурі зовсім не означає, що значимість колективних форм соціальної взаємодії згасає [14, 16]. В мережевому суспільстві йде фундаментальний пошук нової системи зв'язків між людьми. Найяскравішим проявом цього процесу служить досвід формування мережових спільнот. Сформована в традиційній культурі ієрархія відносин багато в чому трансформується при мережевій взаємодії. У нових комунікаційних умовах значимість статусного рівня відносин вульгаризується. Традиційна суперечність у дилемі "фахівець – дилетант" стає відносною, оскільки основним мірилом соціальної стійкості та успішності у сучасному бутті виступає лише ступінь активності в інформаційному обміні. Вміння сприймати себе як вічного дилетанта може служити формою, яка забезпечує повноту життя і творчий стан пошуку життєвих сенсів, втім без належного відчуття відповідальності, а часом і безкарності.

У новому комунікаційному просторі музей розширює свою функціональну діяльність, перетворюючись з локального вогнища зберігання об'єктів людської культури чи природних артефактів в процес, в живий найширший простір творчої взаємодії індивідуумів, об'єднаних інтересами інтелектуального колекціонування історичних експонатів і конструювання оригінальної картини світу [16]. Тільки в просторі мережевого суспільства, що руйнує звичні уявлення про простір і час, цей проект знаходить свій реальний сенс.

Розвиток інформаційних інновацій має пряме відношення до комунікаційного досвіду музейної культури в мережевому суспільному устрою. Основним принципом розвитку сервісного сектора музейної культури є спірання не на об'єкти, а на людей і їх живі потреби й динамічні інтереси. Одним з актуальних завдань розвитку цього напрямку на сучасному етапі є вивчення потреб і очікувань громади, залученої до впровадження нових комунікаційних технологій у музейну практику. З часом інформаційні послуги будуть все більшою мірою перекладатися на програмні засоби, здатні аналізувати запити і висувати зустрічні пропозиції. Спілкування з музейною системою комунікації в цьому випадку в чомусь можна порівняти з живим консультантом. Людину все менше насторожують ситуації, коли вона стикається не з людиною, а з її медіальним відтворенням [11, 20].

Отже, екомuzeї та інші музеї мережевого типу є новим простором масової культури зі своєю комунікативною ідеологією, яка вимагає уважного дослідження. Екомuzeї, як базове соціальне поняття, за умов сучасного мережевого устрою суспільства сприймається як слухна соціально-наукова метафора. Звичне трактування типу "музей – сховище суспільно значущих реліквій на засадах дослідницького та презентаційного опрацювання" набуває в рамках нової комунікаційної парадигми такий об'ємний зміст, без якого біжучий культурний процес попросту неможливий [8]. Розвиток комунікаційних критеріїв програм

музейної діяльності служитиме одним із шляхів подолання протистояння між природничими та гуманітарними пріоритетами, коли природничі інновації – це технології, що працюють з фізичним простором-часом, об'єктивними смислами, речовими результатами, а гуманітарні співвідносяться з інформаційним простором, внутрішнім часом, суб'єктивними смислами тощо [11].

Висновки

Рух екомузей, або нова музеологія, становить одну з версій позбавлення від стереотипів і ортодоксального трактування музейної діяльності у суспільному середовищі початку ХХІ ст. Динамічне суспільство потребує динамічного музейного відображення та репрезентації усіх аспектів свого існування.

Екомузей представляє мережу територіально та адміністративно розподілених об'єктів, яка через натурально існуюче зібрання об'єктів репрезентує різноманіття природної і культурної спадщини регіону та його мешканців. Унікальність регіону представлена як результируючий наслідок взаємодії природних умов і діяльності людини, в історичному та сучасному аспектах. Роль природничих музеїв в структурі екомузей полягає у піднятті мережевого статусу інституції.

Екомузей є установою, яка управляє, досліджує і використовує усю суспільну спадщину, з урахуванням природного та культурного середовища. Екомузей є також засобом для посилення соціальної участі в місцевому плануванні та розвитку. Для цієї мети екомузей використовує всі доступні засоби і методи, щоб дати місцевій громаді можливість зрозуміти, аналізувати і вирішувати (через механізми лібералізму та відповідальності) повсталі перед нею проблеми.

Екомузей реально впроваджує діалог культури з середовищем у повсякденному житті і конкретних ситуаціях для досягнення бажаних змін. Маючи інноваційний характер своєї діяльності, він, як правило, має глибоке коріння в традиціях та спадщині традиційної музеології. Саме в цій царині перехрестя новітніх і традиційних течій чільне місце належить природничій музеології.

1. Вайдахер Ф. Загальна музеологія. – Львів: "Літопис", 2005. – 632 с.
2. Волкова Е.В. Зритель и музей (понимание и объяснение, сопереживание и сознание) // М.: Знание, 1989. – 64 с.
3. Варин де Ю. Термин и его значение // Museum: Междунар. науч. журн. ЮНЕСКО. – 1985. – № 148. – С. 5.
4. Голубець М.А. Від біосфери до соціосфери. – Львів: вид-во "Поллі", 1997. – 256 с.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М.: Blackwell, 2000. – 608 с.
6. Калбаска А.М. Музейны дыярыуш, ці Уваходзіны ў новую музейялогію. – Мінск: БелПМК, 1999. – 148 с.
7. Климишин О.С., Шрубович Ю.Ю. Екологічна складова в освітньо-виховній функції природничих музеїв // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – 2004. – Т. 19. – С. 5-16.
8. Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища (Орхус, 1998 р.) – Львів: "ЕкоПраво-Львів", 1999. – 34 с.
9. Мастеница Е.Н. Новая музеология в контексте идей экологии культуры // Фундаментальные проблемы культурологии: Т. VI: Культурное наследие: от прошлого к будущему. – М., СПб.: Новый хронограф, Эйдос, 2009. – С. 364-371.

10. Моисеев Н.Н. Экология и образование. – М.: ЮНИСАМ, 1996. – 191 с.
11. Переслегин С. Того, что достаточно для Геродота, мало для Герострата... // Лем С. Сумма технологии. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – С. 643-668.
12. Природничка музеологія: теорія та практика. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (17-18 вересня 2009 р., Кам'янець-Подільський). – Львів-Кам'янець-Подільський, 2009. – 167 с.
13. Ривьер Ж.А. Эволюционное определение экомuzeя // Museum: Междунар. науч. журн. ЮНЕСКО. – 1985. – №1 48. – С. 2-3.
14. Сучасне природознавство: когнітивний, світоглядний, культурно-історичний виміри (ред. В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко). – К.: Наук. думка, 1995. – 271 с.
15. Хицова Л.Н. Музеи природы как фактор становления и развития музейной педагогики // Вест. Воронеж. гос. ун-та. – 2003. – № 2. – С. 34-44.
16. Чернобай Ю.М. Природознавство і регіональний природничо-інформаційний простір // Наук. зап. Держ. природозн. музею. – 1998. – Т. 14. – С. 6-15.
17. Brzęk G. Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca. – Lublin: Wyd-wo Lubelskie Nowe, 1994. – 200 s.
18. Matt G. Muzeum jako przedsiębiorstwo. – Warszawa: Wyd-wo Fundacja Aletheja, 2006. – 225 s.
19. Pawlikowski J.-G. Kultura a natura. – Łódź: "Obywatel", 2010. – 140 s.
20. Principles of Environmental and Resource Economics. – Aldershot: Edw. Elgar Publishing LTD (The Netherlands & France), 1995. – 511 p.
21. Šola T. Essays on Museums and their Theory: Towards a Cybernetic Museum. – Helsinki: Finnish Museums Association. – 1997. – P. 49-53.

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів
e-mail: yuchor@museum.lviv.net

Чернобай Ю.Н.

Экомузей – перекрёсток инноваций и традиций

На основе первоисточников установлена многоуровневая природа экомuzeя. Главная особенность экомuzeя – это отказ от предметности музеалий и опора на сетевую структуру взаимоотношений местных общин с культурным, природным и цивилизационным наследием данной местности. Указано на прямую связь музейных инноваций с сохранёнными от XIX в. классическими музейными традициями.

Ключевые слова: экомузей, новая музеология, естественнонаучная музеология, инновации музеологии, традиции музеологии.

Chernobay Yu.N.

The Ecomuseum – a crossroads between innovation and tradition

Based on first-hand set multi-level nature of the ecomuseum. The main feature of ecomuseum – a rejection of objectivity musealies and reliance on the network structure of relationships with local communities, cultural, natural and civilization heritage of the area. Indicated to the direct link with the museum's innovation saved from the XIX century classic museum tradition.

Key words: ecomuseum, new museology, natural science museology, museum studies innovation, tradition museology.